

Soğuk Savaş Dönemi ABD'nin Ortadoğu Politikaları Kapsamında Türkiye'nin Rolü ve Bölgesel Güç Rekabeti

Turkey's Role and Regional Power Competition in the Context of the US Middle East Policies During the Cold War

*Mustafa Metin KAŞLILAR**

Başvuru Tarihi: 24 Aralık 2024

Kabul Tarihi: 26 Mayıs 2025

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen atmosferde dünya iki kutba ayrılmış ve iki süper güç arasında bir güç mücadelesi başlamıştır. Soğuk Savaş'ın hangi olay ile başladığı tarihçiler arasında net olarak belli değilse de Truman Doktrini ile başladığı fikri genel kabul görür. Truman Doktrini sonrasında hem Avrupa hem de SSCB'ye ve ideolojisine karşı olan devletleri maddi açıdan destekleme görevi ABD'ye düşmüştür. Türkiye ise bu süreç içerisinde yoğun bir Sovyet korkusu yaşamış, bu süreç Türkiye'yi Batı ittifakının bir üyesi olmaya zorlamıştır. Truman Doktrini ile başlayan süreç Türkiye'de maddi açıdan desteklenmiş ve SSCB'yi çevreleme politikasının en önemli ortaklarından biri olmuştur. Soğuk Savaş'ın başlaması ile aynı zamanda Ortadoğu ülkeleri de büyük oranda süreçten etkilenmiştir. Bu bölgedeki bölgesel rekabetin Batı ayağını ise Türkiye karşılamıştır. Özellikle 1960'lı yıllara kadar bölgede tamamen Batı yanlısı hareket eden Türkiye, ABD'nin en önemli müttefiki olmuştur. Türkiye'nin, özellikle Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'da daha etkili olduğu bir süreç yaşanmıştır. Bu süreç boyunca Türkiye, Batı'nın önemli müttefiki olsa da Arap devletlerinin güvenini kaybetmiş, bu durum ileride bölgede hâkim olma potansiyelini büyük oranda da kırmıştır. Ortadoğu devletlerinin özellikle Mısır ve Suriye'nin bölgedeki etkinlikleri SSCB'nin bölgede gücünü arttırmıştır. Bu makalenin amacı, Soğuk Savaş ile başlayan güç rekabetinin Ortadoğu ayağını incelemektir. Bu süreçte Türkiye'nin bölgedeki etkileri ve politikaları incelenecek ve ABD'nin Ortadoğu politikaları kapsamında bölgede güç rekabetinin nasıl şekillendiği görülecektir. Bu makalenin kapsamını ise özellikle Soğuk Savaş'ın en önemli iki doktrininin yani Truman Doktrini ve Eisenhower Doktrini oluşturacaktır. Bu kapsamda Türkiye'nin bölgede gerçekleştirdiği politikaların sebepleri ve sonuçları da görülecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, Soğuk Savaş, Ortadoğu, Doktrin

Abstract

In the atmosphere that developed after the Second World War, the world was divided into two poles and a power struggle began between the two superpowers. Although it is not clear among historians which event started the Cold War, it is generally accepted that it started with the Truman Doctrine.

* Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih, Yüksek Lisans, ORCID: 0009-0008-6652-4858, mustafametinkaslilar@gmail.com

After the Truman Doctrine, the US was tasked with financially supporting both Europe and the states that opposed the USSR and its ideology. Turkey, on the other hand, experienced an intense fear of the Soviet Union during this process, which forced Turkey to become a member of the Western alliance. In the process that started with the Truman Doctrine, Turkey was financially supported and became one of the most important partners in the policy of containment of the USSR. With the onset of the Cold War, the countries of the Middle East were also greatly affected by the process. The Western leg of the regional rivalry in this region was met by Turkey. Turkey, which acted completely pro-Western in the region until the 1960s, became the most important ally of the United States. Turkey became more influential in the Middle East, especially after the Eisenhower Doctrine. Throughout this process, Turkey lost the trust of the Arab states, even though it was an important ally of the West, and this situation largely broke its potential to dominate the region in the future. The activities of the Middle Eastern states, especially Egypt and Syria, increased the USSR's power in the region. The aim of this article is to analyze the Middle East leg of the power competition that started with the Cold War. In this process, Turkey's influence and policies in the region will be analyzed and it will be seen how the power competition in the region was shaped within the scope of the US policies in the Middle East. The scope of this article will particularly focus on the two most important doctrines of the Cold War, namely the Truman Doctrine and the Eisenhower Doctrine. In this context, the causes and consequences of Turkey's policies in the region will also be analyzed.

Keywords: Turkey, USA, Cold War, Middle East, Doctrine

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen ve iki hegemonik gücün dünya sahnesinde belirmesi sonrasında iki ülke arasında ideolojik, siyasal, ekonomik farklar ortaya çıkmış; dünya ikiye bölünmüş ve devletler iki kutup içerisinde yer edinmeye gayret göstermişlerdir. Bu dönemde uluslararası dinamikler ABD'yi öne çıkarmış, ABD ise bu süreçte müttefiklerini korumaya çalışırken kendi güvenliğini de sağlamak için birçok strateji geliştirmiştir. Özellikle Ortadoğu perspektifinde gelişen bu stratejik planlamalar bölgeyi iki kutuptan birine çekmeye çalıştığı gibi bölge ülkelerinin yeni bağımsız oldukları dönemde farklı sonuçlar doğmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye ise bu dinamikler çerçevesinde Batı Bloku çerçevesinde önemli bir müttefik hâline gelmiş, ABD'nin stratejik planlamaları çerçevesinde Ortadoğu coğrafyasında önemli bir konum elde etmiştir. ABD ile bu dönem yaşanan ilişkilerde siyasi, askerî, ekonomik yakınlaşma önemli derecede de artmıştır. Makalenin iki doktrin kapsamına alınma sebebi ise Ortadoğu'nun İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Soğuk Savaş atmosferinden etkilenişini görmek, Ortadoğu'nun ABD için önemini anlamak ve özellikle Eisenhower Doktrini sonrasında Ortadoğu planlamalarının bu dönemde hem paktlar içerisinde hem de ikili ilişkilerle nasıl yürütüldüğünü anlamak içindir. Ortadoğu'nun yapısal değişimi devletlerin bu dönemde yeni bağımsız olmaları hasebiyle geliştiği için bu iki doktrin önem arz etmektedir. Bu iki doktrin arasında diğer önemli olan ise hem bölge ülkelerinin hem de Türkiye'nin bağımsız karar mekanizmalarıdır. Bu sebeple bu makalede ABD'nin bölge ülkeleriyle ilişkileri, stratejileri ve Türkiye'nin etkisi iki doktrin çerçevesinde incelenecektir. Bu makalede kullanılacak çalışma yöntemi ve amaç ise ana hatlarıyla ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası Eisenhower Doktrinine kadar olan süreçte Ortadoğu'yu analizi ve politikalarının gelişimi üzerinde durmak amaçlanmaktadır. Bu süreçte Türkiye'nin rolü bu çalışmada önemli derecededir. Zira, ABD'nin Ortadoğu politikalarının temel ülkesi hâlini bu dönemde almış ve iki ülke bu süreçte birlikte çalışmışlardır. ABD'nin stratejilerinin zamanla gelişimi ve değişimi bu çalışmada özel bir inceleme alanı bulmaktadır. Bu da realizm çerçevesinde incelenecektir. Realizm çerçevesi içine alınmasının sebebi ise özellikle Soğuk Savaş döneminin dinamiklerini anlamak için önemlidir. Çünkü uluslararası sistem, bu dönemde devleti en önemli aktör olarak sınıflandırmakta, devletin gücü askerî güçle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir ve tamamen pragmatist hareket söz konusudur. Realizmin

varsayımlarına dayanan diğer bir yöntem ise Oyun Teorisi içerisinde gelişmektedir. Burada da özellikle bu yöntemin kullanılma amacı Soğuk Savaş dönemindeki belirsizlik ve güvensizliktir. Oyun teorisi aynı zamanda taraflar, stratejiler, kurallar ve sonuçlar olmak üzere dört temel unsura dayanmaktadır. Bu durum da özellikle ABD'nin dış politika dinamiklerini anlamak için kullanılacaktır.

ABD'nin İkinci Dünya Savaşına Dahil Olması ve Politikaları

ABD, iki savaş arası dönemde özellikle Monroe Doktrini kapsamında kendi bölgesine çekilmiş ve Avrupa sorunları ile ilgilenmemiştir. Özellikle barış döneminin hâkim olması sonrasında tamamen ekonomik yapılanma sorunları ABD'nin kendi iç sorunlarıyla alakadar olmasını gerektirmiştir. Bu dönem içerisinde ABD dış politikası ana hatlarıyla iki görüş arasına sıkışmıştır: Tamamıyla bir yalnızcılık politikası takip etmek ya da ABD'nin yeni bir savaşın önlenmesi adına Batılı güçlerle iş birliğini arttırmak. Ana hatlarıyla ABD, bu dönemde yalnızcılığa sıcak bakarak ekonomik sorunlarla ilgilenmiş, hatta ABD Kongresi 1936'da çıkardığı tarafsızlık yasası ile Amerikan gemilerinin savaş bölgesinde bulunmasını ve savaş malzemesi için verilen kredilerin sınırlanması üzerine bir karar almıştır (Sander, 2023). Bu tutum, ABD'nin herhangi bir savaş içerisinde yer almak bir yana bir tarafta bile olmak istemediğinin işaretleridir.

Fakat özellikle Almanya'nın çok fazla güçlenmesi ve tüm Avrupa kıtasını tehdit etmesi ABD'de zamanla bir tehlike olarak görülmeye başlanmıştır. Almanya'nın 1939 yılında Polonya'ya saldırı başlatmasıyla ABD kamuoyu büyük oranda Almanya'ya karşıt bir hâle gelmiştir. Almanya'nın diktatoryal rejimi, Yahudi politikaları gibi sebepler ABD'yi büyük oranda Alman karşıtı hâline getirmiştir. Fakat bu durumlar dahilinde bile ABD tamamen tarafsız kalmayı tercih etmiştir, ta ki Almanya'nın başarılarını arttırması sürecine kadar. Tarafsızlık yasaları kapsamında bölge ülkelerine silah ihraç edilememektedir. Bu durum Almanya'nın lehine gelişmiş ve bu yasanın değişime uğraması sürecini getirmiştir. Bu yasa öncelikle silah ihraçları konusunda değişime uğramıştır. ABD için önemli olan İngiltere'nin yenilmemesi ve Almanya ile herhangi bir antlaşma yoluna gitmemesi olmuştur, zira bu durum ABD'nin güvenliğini sarsacaktı (Sander, 2023). ABD, savaşın gidişatına göre daha etkili politikalar izlemek ve kendi güvenliğini de sağlamak adına Almanya'nın diktatör rejimine karşı mücadele veren ülkeler için "Ödünç verme ve Kiralama Yasası" adı altında bir yasayı kongreden geçirmiştir. Bu yasa ile ABD Başkanının gerekli gördüğü ülkelere yiyecek ve tüm savaş malzemelerinin karşı ülkelere verilmesine olanak tanımıştır. Ayrıca bu yasadan Türkiye de yararlanmıştır. Fakat 1941 yılında çıkan yasa sürecinde Türkiye, Almanya ile saldırmazlık paktı imzalayınca bir süreliğine kesilmiş, ancak İngiltere'nin desteği ile tekrar dahil edilmiştir (Ayşegül Kars Kaynar, 2018). Bu yasadan sonra ABD-İngiltere arasında görüşmeler devam etmiştir. Churchill ve Roosevelt, savaş sonrası yeni dünya düzeninin ne şekilde gelişeceği üzerine bir görüşme yapmışlar ve bir demeç vermişlerdir. Bu demeç Atlantik Demeci olarak 8 maddelik bir görüş bildirgesini oluşturmaktadır. Bu demecin dikkat çeken tarafı Mihver devletlerinin silahsızlandırılmasının gerekliliği üzerinedir. Bu süreçte ABD aslında daha savaşa dahil olmamıştır, fakat net olarak tarafı bellidir. Bu taraflılık hâli Mihver devletlerinin de hoşuna gitmemiştir. Özellikle Asya'da bu süreçte güçlenen bir Japonya ortaya çıkmış ve alanını genişletmeye başlamıştır. Japonya'nın hızla ilerlemesi ve kendine yeni alanlar açmasının sebeplerinden birini de ABD'nin savaş politikaları oluşturmaktaydı, zira ABD'nin öncelikli savaş alanı olarak belirlediği Avrupa kıtasıydı. ABD, Asya politikasında ise Japonya'yı sindirmek için bağımlı olduğu petrole bir ambargo kararı almıştır. Bu karar neticesinde Japonya'nın belirli bir zaman içinde tükenileceği düşünülmüştür. Fakat bu ambargonun cevabı Japonya tarafından ABD'nin pasifikteki Pearl Harbor hava ve deniz üssüne saldırı olmuştur. Bu saldırı sonrasında ABD, İkinci Dünya Savaşı'na resmen dahil olmuş; o günlerde fark edilmese de ABD bu savaş içerisinde kritiği değiştirecek ve savaş sonrasında dünyada önemli bir güç olarak ortaya çıkacaktır.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile tamamen tarafsızlık politikası takip etmiştir. Türkiye'nin bu yönde siyaset takip etmesi ulusal egemenliğine ve bütünlüğüne zarar verilmeden bu savaşı güvenli bir şekilde takip etmektir (Aydın, 2018). Türkiye, savaş süresince tüm savaşan devletler ile ticari ilişkilerini devam ettirmiş, fakat kendini savaşa dahil edecek adımlardan da mümkün mertebe kaçınmıştır. ABD ise bu dönemde yansızlık politikası takip etse de Almanya'nın fazlasıyla güçlenmesi ve insani sorunların kamuoyunda yüksek oranda artması ve ABD'nin güvenliğini sarsacak olan İngiltere'nin tek başına kalması ile aslında yansızlığını bir kenara bırakarak İngiltere'nin yanında bulunmuş ve silahtan yiyeceğe tüm ihtiyaçlarını karşılamıştır. Özellikle Pearl Harbor saldırısı ile ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na resmen dahil olması Türkiye ile ilişkileri de büyük oranda etkilemiştir. ABD savaşa dahil olmadan önce "Ödünç Alma ve Kiralama" yasaları çerçevesinde uyguladığı politikalardan Türkiye de faydalanmıştır. Bu faydalanma süreci Türkiye'nin Almanya ile yapılan saldırmazlık paktı sonrasında durdurulmuş olsa da İngiltere'nin ön ayak olması sayesinde tekrardan az da olsa faydalanması sağlanmıştır. Ödünç Alma ve Kiralama Yasaları çerçevesinde Türkiye'nin beklentisi ekonomisindeki yoğun Alman etkisini kırabilmek ve güvenliğini sağlama amacıyla silah alabilmektir. Türkiye bu yasa kapsamında 1941-1944 tarihleri arasında ABD'den 95 milyon dolar değerinde savaş araç gereci sağlamıştır (Sıvış, 2019). Bu anlaşmalar neticesinde Türkiye-ABD müttefikliği aslında başlamıştır. Ayrıca savaş boyunca ABD, Türk Hava Kuvvetlerinin gücünün artırılması için destekler vermiştir. Savaş içerisinde ABD, Türkiye'ye 24 adet PP-40D Kitty Hawk Savaş Uçağı, 72 adet Martin Baltimore-187 bombardıman uçağı teslim etmiştir (Cıla, 2014). Bu yardımların amacı Türkiye'yi hem kendi yanında tutabilmek ve savaşa dahil edebilmek hem de savaş sonrası önemli bir jeopolitik üzerinde olan Türkiye'nin müttefikliğini kazanabilmektir. Savaş özellikle 1942 tarihinden itibaren Müttefikler lehine değişmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde Türkiye, SSCB'nin etki alanını genişleteceğinden çekinmeye başlamıştır. İlave olarak Türkiye'nin savaşa dahil olmasının baskıları da artmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de katıldığı Kahire buluşmasında görüşülen konuların ana hatları Türkiye için savaşa dahil olma zamanının geldiği yönünde olmuştur. Fakat Türkiye, tamamen tarafsızlık politikası takip etme siyasetini ağır baskılar altında da sürdürmüştür. Türkiye'nin savaşa bir türlü dahil olmaması ABD'yi bir güven bunalımına sürmüştür. Bu güven bunalımı sonucu olarak ilişkiler savaşın sonlarına doğru soğumuştur. ABD bu soğuma sürecinde Türkiye'nin Almanya'ya olan krom ihracatını durdurmasını istemiştir. Türkiye krom ticaretini ilk önce ton olarak aşağı çekmiş, ardından tamamen durdurmuştur. ABD bunun üzerine Türkiye ile bir ticaret anlaşması imzalamış ve Almanya ile olan ticaretinin kesilmesi sonrası Türkiye'nin zararlarını ihracat ve ithalat kalemleri açısından yüklenmiştir (Aydın, 2018). Savaş sonu atmosferini ise SSCB'nin Türkiye'den yayılmacı talepleri oluşturmuştur. Bundan sonraki süreçte Türkiye; SSCB'nin istekleri, tehditleri ve yayılmacı istekleri doğrultusunda tamamen ABD'ye yaklaşacaktır.

Soğuk Savaş'ın Başlama Süreci, Anlamı ve Türkiye'nin Pozisyonu

Soğuk Savaş'ın başlangıç noktasını oluşturan ve dehşet dengesini yaratan hadise İkinci Dünya Savaşı olmuştur. 1945 tarihi sonrasında Avrupa gücünün yerini ABD ve SSCB almıştır. Soğuk Savaş'ın savaş sonrası temel yapısı ve çatışmaya dönmesi ise SSCB'nin ve ABD'nin farklı emelleri, ideolojileri, politikaları olmuştur (Macmahon, 2013). ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan Avrupalı güçlere göre hafif kayıplarla çıkması ve ekonomisinin savaştan etkilenmemesi hatta büyümesi ABD'yi savaş sonrası daha da güçlendirmiştir. Bundan sonraki süreçte ABD için Monroe Doktrini değil, dünya üzerinde etkili olma şansı tamamen belirginleşmiş Avrupalı müttefikleri ise bu konuda ABD'yi kabullenmiştir. ABD stratejilerini bu noktaya göre yapmış ve savaştan sonra da askerî harcamalarını arttırmıştır. Soğuk Savaş boyunca da körelmesine izin vermemiştir. SSCB ise Avrupa'nın bu dönemde zayıflaması sürecinden faydalı bir şekilde yararlanmayı ummuş ve Avrupa'nın politikalarında kendisini her zaman bir taraf olarak görmeye çalışmıştır. İlave olarak dünya ikiye bölünmüş ve karşıt bir kutup oluşturmuşlardır.

Türkiye, savaştan olabildiğince hasarsız çıkmış ve tarafsızlık politikasını savaş sonrası SSCB'nin yayılmacı emelleri vasıtasıyla değiştirmeye başlamıştır. Savaş sonrasında oluşan iki kutuplulukta Türkiye'nin Batı Bloku'nun yanına evrilmesinde SSCB'nin de önemli bir payı vardır. Türkiye bu süreç içerisinde demokratikleşme hamleleri yapmış ve kendisini Batı Bloku dairesinde görmeye başlamıştır. İlave olarak ABD içinse Türkiye, Akdeniz ve Ortadoğu'nun anahtar ülkesiydi. ABD, Soğuk Savaş'ın başlarında bunu göz ardı etse de daha sonrasında gelişen SSCB hamleleri ve yayılma politikaları Türkiye'nin jeopolitik önemini ortaya çıkarmıştır.

Özellikle SSCB'nin Türkiye üzerinde istekleri ABD çıkarlarını etkilemekteydi. Türkiye ve Rusya'daki büyükelçiliklerden gelen mesajlar ABD tarafından da ciddiye alınmaya başlandığı vakit, ABD Başkanı Truman özellikle Ortadoğu bölgesinde bir SSCB yayılmacılığının oluşmasının ABD'nin bölgesel çıkarlarına zarar vereceğine kanaat getirmesine sebep olmuştur. Türkiye'ye beklediği güvence özellikle Soğuk Savaş'ın gergin başlayışının ilk dönemlerinde geldi. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün vefatı dolayısıyla cenazesi ABD tarafından 1946 tarihinde Missouri adından savaş gemisiyle İstanbul'a getirilmesi, ABD'nin Türkiye'yi bir müttefik olarak gördüğünü ve Türkiye'nin çıkarlarının ABD ile eşit olduğunu göstermiş ayrıca SSCB'ye verilen bir mesaj niteliği taşımıştır. Bu görüntü sonrası SSCB özellikle Boğazlar konusundaki isteklerini bir daha dile getirmemiştir, fakat Türkiye ile ilişkilerine çok büyük zararlar vermişlerdir (Göktepe & Seydi, 2015).

ABD'nin Gelişen Politikaları Kapsamında Truman Doktrini

ABD, özellikle ideolojik bir yapı sergileyen ve yayılmacı emelleri olan SSCB'yi savaş sonrası bir hegemonik güç olarak sınırlandırılmıydı. Bu süreç içerisinde özellikle Avrupalı müttefiklerini ayağa kaldırmalı ve SSCB ideolojisinin dünyada yayılmasını engellemek adına önlemler almalıydı. Ortadoğu özelinde ise ABD için durum daha farklıydı. ABD'nin Ortadoğu için düşünceleri ana hatlarıyla 1947'ye kadar olan sürecin içindedir. Bu süreçte Ortadoğu'da ABD İngiltere'nin tarihsel rolüne saygı duyacak ve etki sahasına müdahil olmayacaktı ve İngiltere'ye bu konuda garantiler verecekti. Fakat bu durum zamanla değişmiş özellikle savaş sonrası İngiltere zayıflama sürecine girmiştir. Ortadoğu'da İngiltere'nin rolünü ABD alacaktı ve bu konuda girişimler dönemin başlangıcı itibarıyla ABD'nin temel dış politika stratejilerini oluşturmuştur. Amaç Ortadoğu ülkelerini Batı Bloku'nda korumak ve SSCB'ye bölgede alan tanımamak üzerine kurulmuştur (Ataç, 2016). Bu durumda Ortadoğu'nun ABD için Soğuk Savaş'ın başından itibaren ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz. Bu stratejik hareketin ise önemli müttefiki Türkiye olacaktır.

1947 tarihinde ise ABD Başkanı Truman, SSCB yayılmacılığı tehlikesi altında olan ülkelere ABD'nin askeri ve mali yardım yapacağını açıklayan bir demeç vermiştir. Özellikle Sovyet yayılmacılığına karşı durabilmek için de Avrupa'nın eski ekonomik gücüne kavuşması ve bölge ülkelerinin Batı Bloku'nda yer alması önemliydi bu sebeple ABD yeni stratejisini ABD Başkanı Truman özelinde açıklamıştır. Bu doktrin ile birlikte özellikle Sovyet yayılmacılığı tehlikesi altında olan Türkiye ve Yunanistan için 400 milyon dolarlık fon ayrılmış ve 100 milyon doları Türkiye'ye 300 milyon doları Yunanistan'a verilmiştir. Yunanistan'a daha fazla kaynak aktarılmasının sebebi ise komünist tehlikenin bir iç savaş başlatması ve merkezi hükûmeti tehdit etmesidir (Truman Doctrine (1947), 2022). Truman'ın aklındaki soru işareti Yunanistan'ın komünist tehlike altında ezilmesiyle Türkiye'nin Sovyet etkisin çevresinde kalma olasılığı ve bu durumun Türkiye'nin Sovyet isteklerini kabul etmesi durumunu doğuracağı olmuştur. Sürecin düşünüldüğü şekilde gerçekleşmemesi için ABD hazırlıklarını yapmış ve bu konuda da kongreden destek istemiştir. Dönemin ABD Büyükelçisi olan Edwin Wilson'ın düşüncelerine göre Sovyetlerin Türkiye'ye saldırmak gibi bir düşüncesinin olmadığını, fakat böyle bir ihtimalin varlığının bulunmasının Türkiye'nin sürekli hâlde ordusunu hazır bekletmesini sağladığını ve bu da Türkiye'yi ekonomik açıdan yıpratmış olduğunu belirtmiştir. Dışişlerine gönderdiği raporlardan birinin bu olması önemlidir. İlave olarak Wilson askerî yardımların verilirken Türkiye'yi yüksek miktarlarda borçlandırma yapılmamasını bu durumun

sadece Sovyetlerin işine yaracağını belirtmiştir. Wilson, Türkiye'nin savunma yeteneğini geliştirmenin birçok alana yansması gerektiğini ve bu durumun tespit edilmesinin uzun zamanlar alacağını belirten rapor vermiştir. ABD için bu raporlar kapsamında Yunanistan'a verilecek desteğin Türkiye'yi de bölgede rahatlatacağını ve Türkiye'yi Sovyet isteklerine karşı koyma yeteneğini kazandıracağını düşünülmüştür. ABD için Türkiye'nin Sovyetlere direnebilmesi önemliydi, zira Türkiye'nin müttefik olarak kalması Ortadoğu ülkelerinin de komünizme karşı direnme çabalarını kamçıluyacaktı. Eğer Türkiye ABD safında olmazsa, ABD Ortadoğu'yu savunma yeteneğini de Soğuk Savaş'ın başında kaybedecekti. ABD Kuvvet Komutanlığının raporları çerçevesinde Türkiye'yi kendini savunacak ve direnme yeteneği kazandıracak ayrıntıları incelemiş, Türk birliklerinin durumu hakkında ayrıntılı raporlar hazırlanmış ve Türk ordusunun ne açıdan kuvvetlendirilmesi gerektiği teferruatlıca görüşülmüştür. Bu raporda Türk hava kuvvetlerinin güçlendirilmesi gerektiği, savunma konusunda donanım sağlama, iletişim ve lojistik birimlerini kuvvetlendirme gibi önemli yatırımların desteğinin sağlanması acil olarak istenmiştir. Türkiye'nin kendini savunma kabiliyeti hem ABD'nin güvenliği için önemliydi hem de Ortadoğu'nun komünizme teslim olmamasına adına önem arz ediyordu. Bu tutum ABD'nin Ortadoğu'da gelişecek herhangi bir duruma sessiz kalınmayacağını ve bölge ülkelerinin ABD müttefikleri olduğunu göstermesi bakımından da gözdağı verici olmuştur. Truman Doktrinin en önemli tarafı ise tam olarak bu olmuştur (McGhee, 1992).

Truman Doktrinin ilan edilmesi sonrasında verilecek yardımların yönetilme süreci başlamıştır. Yardım ABD Dışişleri Bakanlığının koordinesinde gerçekleşmiştir. Dışişleri Bakanlığı Türkiye'de danışma komisyonu ile yardım sürecini başlatmış ve bu kurumun vasıtasıyla yardımlar yerine ulaşmıştır. Yardım programları hem ABD Savunma Bakanlığı ile hem de Kuvvet Komutanlıkları yoluyla askerî yardımları belirli çerçeveler içerisinde teslim etmiştir. Askerî misyonların yardımların başladığı tarihten itibaren Türkiye içerisinde sayısı 363'tür. Türkiye'de bu sayının sürekli arttırılma sebepleri ise Ortadoğu'yu merkeze alabilmektir. Türkiye askerî komisyon sayısının ülkede hızla artmasından ve bir kontrol mekanizmasından endişe duymaya başlamıştır. Dönemin ABD Büyükelçisi Wilson, bu konuda hükûmeti rahatlatan raporlarda bulunmuş ve iş birliğinin genişleyeceği noktasında teminat vermiş; komisyonların artmasını ise verilen yardımın hangi yolda kullanıldığını gözlemlemek olduğunu belirtmiştir. Bu yardımlar aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetlerinin yeniden düzeni ve subayların eğitimi noktasında da geçerli olacaktı. Bu askerî gelişme kapasitesini arttırmak ve eğitimler aynı zamanda ABD desteği ile açılacak olan kredilerin Ortadoğu barışının güvenliği sağlayacağı konusunda da önemini Amerikalılar hemfikir di. ABD Türkiye Büyükelçisi Wilson silahlı kuvvetlerinin modernize edilmesi ve geliştirilmesi adına beş yıllık bir yardım programının öneminden ve bu beş sene içerisinde yapılacak nakdi yardımların arttırılmasının gerekliliğinden ABD Dışişlerini bilgilendirmiştir. Truman Doktrini kapsamında Sovyetlerin bir saldırısını püskürtmek üzerine verilen 100 milyon dolarlık yardım ise komisyon tarafından şu şekilde bölüştürülmüştür. Kara Kuvvetlerine 48.500.000 dolar, Hava Kuvvetlerine 26.750.000 dolar, Deniz Kuvvetlerine 14.750.000 dolar, Mühimmat Takviyesi için 5.000.000 dolar, Otoyol yatırımları için ise 5.000.000 dolarlık yatırım planlanmıştır. Yardım misyonu Türkiye'ye ABD'li uzmanlarca belirlenen bu yardımların yanında eğitim noktasında malzeme, uçakların uçurulması ve bakımı, sağlık, otoyol yapımı ve makine kullanımı için de ayrıca ödenekler açmıştır. ABD yardımları ve eğitimleri sonrasında orduda savaş hazırlığı adına tutulan birçok asker terhis edilmiş ve bu durum ekonomik gelişmeyi tırmandırmaya başlamış aynı zamanda ABD'den ekonomik büyüme adına borç alınmaya başlanmıştır (McGhee, 1992). Türkiye özellikle NATO'ya girene kadar geçen süre içerisinde askerî eğitimlerini, malzemelerini, kullandığı envanteri tamamen ABD üzerinden almaya başlamış bu da Kuzey Atlantik ittifakı yolunda Türkiye'ye avantaj sağlamıştır. Bu yardımların ABD tarafından yapılması İngiltere'nin savaş sonrası ekonomik ve siyasi eksiklerinin arttığını da göstermiştir. Bu durum ABD'li siyaset yapıcılarının etkisinden de kaçmamıştır, zira bu süreçten sonra İngiliz mirasını ABD teslim almış ve Ortadoğu'da kontrolü ABD sağlamıştır.

Truman Doktrinin sonucu ise ABD dış politikası açısından Türkiye ve Yunanistan'ın Batı Blokuna tamamen kazandırılması ve özgürlük ve komünizm arasındaki çatışmada önemli bir jeopolitiği kazanmış olmasıdır. Sovyet tehlikesinin tüm özgür dünyada hissedilmesi ve ABD'nin bu tehlike karşısındaki yardımcı görüntüsü ardından kurulacak olan özgür dünyanın birlikleri kapsamında ABD'yi dünyada çok önemli bir hegemonik güç hâline getirmiştir. Türkiye de ABD'nin bu düzenlemelerinde kilit bir devlet hâlini almış ve ABD'nin önemli bir müttefiki olmuştur. ABD, Truman Doktrini sonrasında müttefikleriyle bir Pax Americana kurmuş ve müttefiklerinden sadece kararlarına uyulmasını beklemiştir. Ortadoğu'da ABD'nin rolü ise yardım edici olmaktan ziyade koordinatör olmaya başlamış doktrinlerini Ortadoğu'da geliştirmek içinde birçok plan içine girmeye başlamıştır (Sander, 1979). Önemli olan durum özellikle jeopolitik açıdan çok önemli olan Ortadoğu bölgesinin komünist tehlike altına girmemesi ve bu noktada çabalanması oluşturmaya başlanmıştır. Truman Doktrini vasıtasıyla verilen bir diğer mesaj ise Ortadoğu ülkelerinedir. Ortadoğu ülkelerine olan bu mesaj: Komünist tehdit altında olduğunu ilan et ABD korunmasına girmeyi kabul et ve bunun karşılığında modern silahlara hibe yoluyla ulaştır (Hurewitz, 1969). Bu politika zamanla değişse de Ortadoğu ülkelerini karşılıklı kutuplaşmaya itmiştir.

ABD'nin Truman Doktrini ile Sovyet gücünü Ortadoğu'dan uzaklaştırmak adına diğer stratejisi ise çevreleme politikası olmuştur. Bu strateji George Kennan tarafından ortaya atılmıştır. Kennan İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Sovyetlerin problem yaratacağı endişesi taşımış ve stratejik bir planı raporlamıştır. SSCB'nin özellikle ideolojik varlığını yaymasının tehlikesinden bahsederek ABD'nin sabırlı, uzun dönemli ve dikkatli çevreleme stratejisi uygulaması gerektiğini öne sürmüştür. SSCB'nin yalnız bırakılmasının ve ABD'nin bu politikada sorumlu olmasının önemini vurgulamıştır (Hook & Spanier, 2014). ABD bu sınırlandırıcı güvenlik anlayışını Soğuk Savaş boyunca uygulamıştır, hatta soğuk savaş sonrası dahi güvenlik anlayışı hâline gelen bu stratejiyi yaymayı başarmıştır. Türkiye, bu stratejinin âdeta bir mihenk taşı oluşturmış ve çevreleme stratejisinin güney kanadı olmuştur.

Truman Doktrini sonrasında Türkiye'nin ekonomik gelişmeleri de önem arz etmektedir. ABD yardımlarının etkisi ile Türkiye'de ekonomik sistem değişme sürecine girmeye başlamıştır. Türkiye'nin devletçi politikaları ABD'li ekonomistler tarafından eleştirilmeye başlanmış ve devletçilik politikasının terk edilmesi gerektiğinden finansman kaynaklarının israf edilmemesinin lüzumlu olduğundan ve fabrikaların yapımında kullanılması düşünülen ABD kredilerinin başka alanlarda kullanılması gerektiğine dair yorum getirilmiştir. Türkiye'nin bir tarım ülkesi olduğunu bu alanda yatırımların artması gerektiğini tarım makinelerinin ve donanımının arttırılması noktasında öneriler verilmiş. Dünya Bankası ise sanayileşme hedefinin tarım kesimine ağırlık verilmesi ile gerçekleşeceğini belirten bir rapor hazırlamış ve tüm alanlarda özel sektörün ağırlığının arttırılması beklenmiş yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi noktasında bu durumu engelleyen kanunların değiştirilmesi tavsiye edilmiştir. Türkiye sanayileşmenin yanında tarım alanına ilgisini bu süreçten sonra daha da arttırmıştır. (Altan, 1986) Türkiye özellikle Truman Doktrini sonrasında liberasyon politikaları takip etmeye başlamış ve DP döneminde bu artarak devam etmiştir.

ABD'nin Ortadoğu Politikasının Gelişimi

ABD'nin Truman Doktrinini hayata geçirmesi ve bölgede müttefik kazanması, İngiltere'den boşalan Ortadoğu mirasını üstlenmesini getirmiştir. ABD, Ortadoğu'nun komünizme karşı bir savunma alanı olması için yeni stratejiler geliştirmiş ve mümkün mertebe uygulamaya çalışmıştır. Ortadoğu ülkeleri özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlar ve politikalarını da üretmeye çalışmışlardır. Özellikle Soğuk Savaş'ın bir politik süreci olan kutuplaşma içerisinde kalan Ortadoğu ülkeleri, kendilerini belirli bir yerde durmaya ve bundan da çıkar elde etmeye yönelik politikalar üretmişlerdir. Ortadoğu'nun diğer bir karmaşası ise İsrail'in kurulması olmuştur. İsrail varlığının ortaya çıkmasından itibaren Ortadoğu savaş alanı içerisinde kalmış ve istikrar yakalama noktasında da zayıflıklar oluşmaya başlamıştır. İsrail'in kuruluşu sonrasında bölgede Batı ülkelerine

karşı bir duruş ortaya çıkması ise ABD ve müttefiklerini Soğuk Savaş'ın ilk aşamalarından itibaren zorlamaya başlamıştır.

Bu dönemde ABD, Sovyet tehditleri noktasında Ortadoğu devletlerine olan uyarısı pek karşılık bulamamıştır. Fakat çoğu Ortadoğu ülkesi iki kutba da yaklaşmamış ve ana hatlarıyla çıkar ilişkisi boyutları etkili olmuştur. Bu politikanın en önemli temsilci ise Mısır olmuştur. Mısır'da Nasır yönetimi Ortadoğu'da bir liderlik boşluğunu bu süreçte doldurmuştur. ABD'nin uyarılarına kulak vermeyen ülkeler aynı zamanda SSCB'nin belirli yardımlarına da kapı açmaya başlamıştır. ABD'yi oldukça tedirgin eden bu gelişmeler yeni politikalar üretilmesini ve Ortadoğu ülkelerinin bir şekilde Batı Blokuna çekilmesi gerektiğine inanıyordu. Fakat Suriye dışında Ortadoğu devletlerinin SSCB ile kalıcı bağları oluşmamıştır. Bunun sebeplerinden biri hem ideolojik hem de dinseldir.

ABD, Ortadoğu'da etkin güç olmak ve SSCB'yi bölgeden mümkün olduğunca tecrit etmek adına belirli politikalar üretmiştir. 1947 tarihinde Ortadoğu'nun ABD'nin güvenliği için üst düzey bir jeopolitik olduğu sonucuna varılmıştır. Ortadoğu'yu savunmak için siyasal ekonomik ve askeri gücünü kullanması ABD'nin Ortadoğu politikasını oluşturmuştur. Bu strateji ile Ortadoğu bölgesinde müttefik edinmek ve bölgeye hâkim olmak adına üsler yerleştirmek önem arz ediyordu. Bunun için Suudi Arabistan ve Libya önemliydi, fakat yetersizdi. Bu planların bir an önce oluşturulması ve SSCB'nin Ortadoğu'da etkisinin artmaması amaçlanmaktaydı. Suudi Arabistan ile bölgede müttefiklik anlayışı kuvvetlendirildi ve dostluk anlaşmaları yenilendi. Türkiye, İran ve Irak'ın dış halka olarak görüldüğü strateji çerçevesinde bu ülkelerin askerî yeteneklerini arttırmak önemliydi. ABD'nin özellikle Ortadoğu bölgesinde Türkiye ile ilgili planları ise Türk ordusunun modernizesi ve bu kuvvetleri belirli paktlar altında (ileride kurulacak olan NATO) birleştirmek ve Avrupa'nın güvenliğini sınırda sağlamak üzerine kuruluydu. ABD, Ortadoğu güvenliği için İngilizler ile de ortak bir platform içerisinde yer almış, bu da stratejinin bir parçası hâline gelmiştir. ABD bu süreçte Yunanistan, Türkiye ve İran'a askerî ve mali yardımlarını sürdürmeye devam etmiştir. Bu, ileride ortak bir savunma örgütü yolunda da yapılan yardımların öncülünü oluşturmuştur (Mcghee, 1992).

Ortadoğu'da bir güvenlik alanı oluşturması politikası ABD'nin bölgeye ekonomik yardım alanının artmasını gerektiriyordu, zira beklenti de bu yönde geliyordu. "Ortak Savunma Programının" kurulması ile ABD, yardımları bu program ile bölgeye gönderilmeye başlanmıştır. Bu ekonomik yardımların yanında askerî yardımların kapasitesinin de artmasını sağlamıştır. Türkiye, bu programdan kredi ve hibe almaya kuruluşundan itibaren devam etmiştir (Sander, 1979). Türkiye'nin askerî ve ekonomik ihtiyaçlarının tamamen ABD üzerinden alınması ikili ülke ilişkilerinin seyrini de olumlu etkilemiştir.

Türkiye'nin NATO'ya Girişini Etkileyen Unsurlar ve ABD'nin Stratejisinin Temeli

Ortadoğu'da etkin olmaya çalışan ABD bu dönemde yeni stratejiler geliştirirken İngiltere farklı önerilerde bulunuyor, Akdeniz ve Ortadoğu'da yeni paktlar oluşturmaya gayret ediyordu. Ortadoğu'da kurulacak olan Batı yanlısı bir pakt şeklinde düşünülen bu fikir, Türkiye içerisinde karşılığını bulmuştur. Türkiye'nin amacı Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte hem güvenlik hem de siyasi açıdan Batı ittifakı içerisinde yer edinmek ve Batının saygın bir üyesi olmaktır. Türkiye bu amaçla siyasi amaçlarına ulaşmak adına 1949 tarihinde Avrupa Konseyi üyesi olmuştur.

4 Nisan 1949 tarihinde yeni Batı ittifakının şeması netleşmiş ve Kuzey Atlantik Anlaşması imzalanmıştır. Fakat bu Türkiye'nin güvenlik hedefinin diğer basamağını oluşturan örgüte alınmaması hayal kırıklığına sebebiyet vermiştir. ABD bu dönemde Avrupa'nın güvenliğine önem verirken Türkiye devre dışı kalmış; ABD, Ortadoğu politikasını ikincil planda tutmaya devam etmiştir. İngiltere bu süreçte Türkiye ile sıkı ilişkilerini kullanarak Ortadoğu içerisinde planladığı paktların kurucu üyesi olmasını istiyordu, fakat Türkiye bunu reddetmese de NATO içerisinde yer almanın ön koşulu olarak görüyordu. ABD'de özellikle bu süreçte Türkiye'nin Akdeniz'in savunulması ve Ortadoğu'nun güvenliği noktasındaki planlara katılmasını tavsiye etmiştir. Fakat

ilerleyen dönemlerde Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığına atanan ve geleceğin ABD Başkanı olan Eisenhower ABD stratejik temelinde yeni fikirler ortaya atmış, bu fikirler Türkiye'nin öne çıkmasını sağlamıştır. Bu stratejik değişim Başkan Truman'ın dikkatini çekmiş ve Türkiye'nin NATO üyeliği noktasındaki görüşleri değişmeye başlamıştır. İngiltere bu duruma kendi planları içerisinde karşı çıksa da daha sonrasında stratejik değişimler İngiltere'nin de fikirlerini değiştirmesini sağlamıştır. 1951 tarihinde gerçekleşen NATO Bakanlar Konseyinde ABD, müttefiklerini Türkiye konusunda ikna etmeyi başarmış ve Türkiye'nin kara kuvvetlerinin NATO'nun güney kanadına adapte edilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye, 1952 tarihinde güvenlik hedeflerinden birini gerçekleştirerek Lizbon toplantısında üyelik onayını almış ve hem siyasi hem de güvenlik hedeflerine ulaşmıştır (Hale, 2021).

ABD'nin Ortadoğu'da Güvenlik Politikalarında Değişimler Çerçevesinde Eisenhower Doktrini

Türkiye'nin NATO üyeliği Batı güvenlik ittifakının tam bir parçası olmasını sağlarken İngiltere, ile girilen güvenlik mekanizmalarına da Türkiye büyük önem addetmiştir. Özellikle Demokrat Parti yönetimindeki Türkiye, güvenlik ve ekonomik gelişmelerin tamamını Batı çerçevesinde görmekteydi ve bu durum Batı tarafından sunulacak olan her türlü teklife açık olmayı gerektiriyordu. İngiltere ve ABD'nin Ortadoğu kapsamındaki Türkiye planlamalarında özellikle güvenlik, tarihsel, siyasal alanlar yer almaktaydı; zira Türkiye Ortadoğu ülkelerine liderlik edebilecek ya da Ortadoğu ülkelerini Batı Blokuna çekecek bir siyasal yapıya sahipti. Fakat bu planlamalar Ortadoğu'nun Batı karşıtlığı sebebiyle uygulanamadığı gibi Türkiye- Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilere de büyük zararlar vermiş ve onarılması çok zor olmuştur.

ABD ise bu dönemde bir başkanlık değişimi yaşamış ve 1953 tarihinde göreve Dwight Eisenhower gelmiştir. Eisenhower, özellikle Ortadoğu'nun stratejik önemini başkanlık görevinden önce de çok iyi bilen ve Türkiye'nin bu stratejik konumunun değerinin farkında olan biriydi. Eisenhower başkan olduktan sonra Ortadoğu'da gerginliklerin çözülmesi ve SSCB'nin bölgeye girişinin engellenmesi temel hedef olmuştur. Ortadoğu'da ABD için sorun olarak görülen ilk şey İngiltere-Mısır arasındaki Süveyş kriziydi. Mısır Devlet Başkanı Abdülnasır'ın Nil Nehri üzerinde milli bir baraj fikri ve SSCB tarafından finansman verilmesi ilk sorun olarak öne çıkmıştır. ABD için bu dönemde diğer bir sorun Arap-İsrail anlaşmazlıkları olmuştur. Özellikle bu iki sorun Ortadoğu'da Batı Blokunun en büyük problemleri olmuş ve planlanan politikalar bu sorunlar nedeniyle tam olarak uygulanamamıştır. ABD, ilk olarak Mısır sorunun çözümü için çalışmaya başlamış; zira ABD planlamalarında Mısır'ın yeri çok ayrı olarak düşünülmüş stratejik konum açısından Mısır önemli bir vazife göreceği şekilde planlamalar yapılmıştır. Bu sorunun çözülmesi adına ABD ilk olarak Mısır'a J.F Dulles'i göndermiş; Dulles, Mısır'daki planlamaların en büyük tehdidi olarak İngiltere'yi gördüğüne dair bir raporu Washington'a göndermiştir. Zira İngiltere hâlâ elinde olan stratejik bölgeleri kaybetmeme niyetindeydi. Bu durum ABD'nin planlamalarına ters düşmekteydi (Özdemir, 2022).

Mısır, sorunu kendi içerisinde de büyümeye devam etmiş, Mısır'ın Ortadoğu lideri tarzında davranışları ve Batı karşıtlığı ABD'nin planlamalarına sekteye uğratmaya devam etmiştir. 1954 tarihinde Mısır, İngiltere ile yaptığı bir anlaşma neticesinde daha da bağımsızlaşmış; aynı zamanda bu dönemde Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı Ortadoğu merkezli Bağdat Pakti'na en sert tepkiyi gösteren ülke olmuştur. Irak'ı dışlamaya çalıştığı gibi Türkiye'yi Batı'nın merkezi ülkesi olarak itham etmiştir. 1956 tarihinde Mısır'ın Varşova Pakti ülkeleriyle ilişkisini arttırması, ABD'nin yardımlarından mahrum kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum, ABD'nin yeni planlamalar yapması gerektiğini gösterdiği gibi SSCB Ortadoğu'da etkin olmaya başlamıştır ve Ortadoğu ülkeleri saflara ayrılmak zorunda kalmıştır.

ABD bu süreçten sonra İngiltere ile yakın bir diyalog içine girmiş ve SSCB tehdidinin Ortadoğu'da daha fazla arttığının; SSCB'nin amacının bölgedeki enerji kaynaklarını ele geçirmek olmadığını, tam aksine Süveyş kanalını kapatıp petrol hatlarını keserek Avrupa'yı zayıflatmanın temel hedefi hâline geldiğini açıklamıştır (Divine, 1981). SSCB'nin özellikle Ortadoğu'da gücünü arttırması sonrasında

SSCB tehlikesinin daha da artması üzerine Eisenhower 85. ABD Kongresinin ilk oturumunda Ortadoğu için yeni planlamalarını açıklamış ve Ortadoğu'ya özel olarak ekonomik ve askerî güç kullanımı önermiştir. Kararların hızlı alınmasının şart olduğunu öne sürmüştür (Eisenhower, 1965). ABD'nin Ortadoğu'da SSCB tehdidini bertaraf etmesinin kendi görevi olduğunu, bölge ülkelerinin ekonomik problemlerinin giderilmesinin önemli olduğunu ve komünizm tehdidinin bu ülkelere anlatılması gerektiğinin altını çizmiştir (Özdemir, 2022). Süveyş Krizi ve SSCB'nin Ortadoğu'da etkisinin artması sonrası ABD'nin Ortadoğu Stratejisi Eisenhower Doktrini ile bir temele bağlanmıştır. Aynı zamanda yeni strateji bağlamında ABD, İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırısı sonrasında aynı safta yer almaması bölge ülkeleri arasında emperyalistlerin yanında bulunmaması önemli bir girişim olmuştur ve ABD'ye karşı bir yumuşama sağlamıştır. Türkiye açısından değerlendirilirse bu doktrin kapsamında özellikle Suriye Bunalımı ve Irak Darbesi sonrasında Türkiye'nin güney sınırlarındaki tehdidin artması veya Türkiye'nin bu yönden gelecek bir saldırı altında kalması noktasında ABD Türkiye'nin yanında olacağını da belirtmiştir. Bu durum özellikle Türkiye-ABD ilişkileri açısından da önemli bir yükselişi ifade etmektedir.

Eisenhower Doktrininin işleyişini tam manasıyla görmemiz için belirli örnekleri belirtmemiz gereklidir. Bu örneklerde özellikle 1957 tarihinde Nasır taraftarı subayların Ürdün'de hükûmeti ele geçirme girişimleri, Kral Hüseyin'in subayların darbesini komünist darbe olarak açıklaması ABD'nin devreye girmesini sağlamış ve VI. filosunu Beyrut açıklarına göndermiştir. Diğer bir örnek ise 1958 tarihinde Lübnan'da Chamoun'un Batı yanlısı politikaları ve Batı Bloku olan ilişkisi sebebiyle Nasır destekli Lübnanlılarla mevcut hükûmet arasındaki gerilimin artması sonucunu doğurmuş. Chamoun bu durumda ABD'den destek talep etmiş, Eisenhower Doktrini kapsamında Lübnan'ın SSCB etkisine girmemesi ve istikrarsızlığın artmaması adına ABD deniz piyadeleri Beyrut'a çıkarma yapmışlardır (Koç, 2016). ABD, burada güvenilecek bir müttefik olacağını gösterdiği gibi Ortadoğu'da ağırlığını hissettirmeye başlamış ve SSCB'nin bölgedeki planlamalarını etkisiz hâle getireceğini net olarak göstermeye çalışmıştır.

ABD'nin Ortadoğu Politikalarında Türkiye ve İlişkiler, Yeni Yaklaşımlar

Eisenhower Doktrini ile ABD için Ortadoğu'nun önemi artarken Türkiye bu sırada kilit bir ülke konumuna gelmiş ve ABD politikalarının demirbaş ülkesi olmuştur. İki ülke hem Ortadoğu'dan gelebilecek tehlikeler hem de SSCB tehlikesi nedeniyle birlikte çalışmışlar ve birçok ikili anlaşma imzalamışlardır. Eisenhower, özellikle başkan olduğu 1953 tarihinden itibaren Dışişleri Bakanı Dulles ile yoğun ve aktif bir Ortadoğu politikası yürütmüştür. Özellikle ABD'nin Eisenhower ile Ortadoğu politikası ana hattıyla Ortadoğu ülkelerini ürkütmeden mümkün olduğu kadar sıcak ilişkiler kurarak yanına çekmek üzerine kuruludur ve bu projenin en önemli ayağını ise Türkiye oluşturmuş olacaktır. Türkiye, Ortadoğu'da tamamen ABD politikalarını desteklerken ki bunun en önemli örneğini Süveyş krizinde görüyoruz. Bu kriz döneminde Türkiye temkinli davranmış, ABD politikalarını takip etmiş ve Bağdat Paketi çerçevesindeki konumunu kaybetmek istememiştir. Türkiye, özellikle DP döneminde ABD ile sıcak ilişkileri tercih ederken bunu bir zorunluluk olarak da görmüş ve ABD'den gelecek tüm teklifleri değerlendirmiştir. Eisenhower Doktrini de bunlardan biri olmuş, Türkiye bunu oldukça sıcak karşılamış ve ortak hareket etme niyetini belli etmiştir (Güzel, 2021).

Eisenhower Doktrini ile Türkiye'nin içinde bulunduğu en önemli gelişmelerden birisi ise şüphesiz Bağdat Paketi olmuştur. Truman dönemindeki Ortadoğu Savunma Paketi düşüncesinin yıkılması sonrasında ABD özellikle Eisenhower ile Ortadoğu coğrafyasına yoğunlaşmış ve bu bölgenin komünist tehditten korunması amacıyla bir paktın oluşturulması gereği üzerinde durmuştur. Türkiye bu teklife sıcak bakarken yeni girişimlerin bölgede etkili olabileceğini, Komünist tehdide karşı birleşmenin şart olduğunu ABD'ye iletmıştır. Türkiye, Ortadoğu'da güvenliği sağlayacak örgütün lideri olmayı kabullenmiştir (Yılmaz, 2017).

ABD'nin yeni savunma yaklaşımı olan “Kuzey Kuşağı” projesi altında Türkiye olmayı kabullenirken Pakistan ile de savunma iş birliği sağlayan bir anlaşma yapılmış, Irak ile görüşmeler başlatılmış; fakat Irak ilk başta sıcak bakmadığı bu oluşuma ki bunun sebebi geniş katılımın olmamasıydı ve Arap devletleri içerisinde bir tepkiyle karşılanmak istememesiydi. Irak kamuoyunu bu dönemde arttırmak için İngiltere olan savunma iş birliği anlaşmasını son vermek istiyordu. İstedikini alan Irak, 1955 tarihinde Ortadoğu’da komünist tehdide karşı iş birliği adına Türk-Irak ortak bildirisi yayınlamış ve iş birliği kurmayı kabul etmiştir. Türkiye-Irak arasında imzalanan Karşılıklı İş birliği Anlaşması ile birlikte de resmî olarak Bağdat Paktı kurulmuş, ardından pakta Pakistan ve İran’da dahil olmuştur. Bu sayede ABD Atlantik’ten Pasifiğe uzanan savunma güvencesini Bağdat Paktı ile tamamlamış gözükmekteydi. Bu pakta Ortadoğu’da ABD içinde kilit bir ülke olan Mısır karşı çıkmış ve büyük tepki göstermiştir. Ayrıca Suudi Arabistan’ın da pakta karşı çıkması hem Irak’ın yalnızlaşmasına hem de paktın önemine darbe vurmuştur (Yeşilbursa, 2017). Yukarıda da değinildiği gibi Mısır, ABD için çok önemli bir Ortadoğu ülkesi olması hasebiyle pakta yer almaması aslında pakta ve paktın içinde yer alan ülkelere ciddi zararlar vermiştir. Bağdat Paktı, NATO’nun aksine kesin yükümlülüklerde bulunmayan ve sadece savunma alanında iş birliği ortaya koyan bir anlaşma niteliği taşımaktaydı. Bu durum da karşılıklı güveni azaltacağı gibi ABD’nin desteğini mutlak önemli yapmaktaydı. Bağdat Paktı’nın başarısızlığa uğradığı dönem ise tam olarak Irak’ta darbenin gerçekleşmesi ve yeni askerî hükûmetin aksi yönde bir dış politika yürüteceğinin anlaşılması ile olmuştur. Irak, pakta yer alan tek Arap devleti olması hasebiyle önemli bir aktörken bu durumda yokluğu sistemin çökmesine sebebiyet verecekti (Aydın M. K., 2020). Türkiye, Irak’taki darbeye en sert tepki veren ülkelerden biri olurken İngiltere, Ortadoğu’da kalan son haklarını da kaybetmek üzereydi. Irak’ın 1959 tarihinde Bağdat Paktı’nda çekilmesi ile pakt işlevi tamamen kaybolmuş ve amacı ortadan kalkmıştır. Ortadoğu’da savunmanın devam etmesi adına yeni örgütün ismi CENTO olmuş; ABD, ortak statü ile bu örgüte dahil olmuştur. Bu kuruluş askeri noktada herhangi bir önem taşımadığı gibi Bağdat Paktı’nın yarattığı etkiyi yakalayamamıştır.

Bağdat Paktı, özellikle birkaç sebepten başarısızlığa uğramıştır. Bölgedeki karmaşık sorunlar tamamen iyi değerlendirilmemiş ve acele kararlar silsilesi ile bölge ülkeleri pakttan uzaklaşmış, özellikle Batı karşıtlığının etkisi paktın karşılık bulamamasını büyük oranda etkilemiştir. Türkiye, pakt içerisinde bölge ülkelerine karşı tutumunda ABD etkisinde büyük oranda kalmış ve bağımsız bir politika izleyememiştir. Bu da bölge ülkelerinin Türkiye’ye bakış açılarını değiştirmiştir. Diğer bir önemli sebebi ise pakta Arap olan tek ülkenin Irak olmasıdır. Bu durum Arap dünyasında Nasır’ın yükselmesini sağladığı gibi SSCB’nin bölgedeki etkisinin hızlandığını ve aktif olduğunu da göstermiştir (Soysal, 1991).

ABD’nin Ortadoğu politikasında Türkiye’nin önemli bir konumda olmasının sebebi bölgenin güçlü bir ülkesi olmasının yanında NATO üyesi olmasından kaynaklanmaktaydı. Dulles’in Menderes ile görüşmeleri özellikle Türkiye’nin güvenilir bir müttefik ve ABD’nin politikalarına bölgede önderlik edecek bir imaj vermesini sağlamıştır (McGhee, 1992). Türkiye dış politikada kuruluşundan 1950’li yılların sonuna kadar ilk defa bir hegemonik gücün himayesinde politika üretmiş ve bağımsız kararlar vermek yerine daha uyumlu bir dış politika çizmeyi tercih etmiştir. Bu durumu dönemin konjonktüründen ayırmak mümkün değildir.

Sonuç

ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sahneye bir hegemonik güç olarak çıkmış ve bu yönde özellikle ideolojik rakibi karşısından politikalar üretmeye çalışırken müttefiklerini de koruma altına almaya çalışmıştır. Bu ideolojik karşılaşmanın somut boyutunu oluşturan Soğuk Savaş atmosferinin en yoğun geçtiği bölgelerinden birisini de Ortadoğu oluşturmıştır. ABD, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Ortadoğu bölgesi yerine Avrupa ve Avrupalı müttefiklerine daha çok zaman ayırırken Eisenhower Doktrini ile tam anlamıyla Ortadoğu coğrafyasına odaklanmıştır. Komünist tehdidin bu coğrafya da yer edinmesi karşısında politikalar üretmiştir. Bu politikalar

içerisinde bir diğer aktör olarak Türkiye'nin çok önemli bir konumda yer aldığını belirtmekle beraber Türkiye, bu dönemde bağımsız dış politika kararları yerine daha uyumlu bir dış politika çizgisi izlemiş ve NATO çerçevesinde tüm savunma politikaları içerisinde yer almış, Batı ekseninde kararlar yürütmüştür. Bu durum aslına bakarsak ABD bir yana dönemin pek tabii Soğuk Savaşın konjektürel etkisiyle gelişmiştir. Zira bu dönemde iki kutup içerisinden birinde yer almak savunma ve güvenlik adına önemli bir seçimden ibarettir. Türkiye dönemin yapısı gereği ve kuruluş felsefesi gereği de Batı ittifakı içerisinde yer almış SSCB tehlikesinden, işgal edilme çekincesinden bu sayede kaçınmıştır.

ABD'nin Ortadoğu politikası noktasında özellikle savaş sonrası dönemde başarısızlığa uğradığını söylemek doğru olabilir, zira Ortadoğu'daki Batı karşıtlığı tam olarak anlaşılamamış ve bunun çözüm yolları da tam bekleneni verememiştir. Ortadoğu'nun savunması adına kurulan paktlar istenen desteği almak adına fayda getirmemiş hatta SSCB'nin bölgede daha da aktifleşmesini sağlamıştır. Ortadoğu ülkelerinin komünist tehdit altında değil İsrail'in varlığı üzerine olan gerilim ABD tarafından yatıştırılamadığı gibi politikalarıyla da tepki çekmiştir. ABD, önemli bir müttefiki olan İngiltere'nin Ortadoğu mirası sebebiyle de bölgede tam olarak etkin olamamıştır; zira önemli bir Ortadoğu aktörü olan Mısır bunun en önemli örneğini oluşturmaktadır. Fakat bu durum dolaylı olarak geliştiği için ABD'ye yansıtılmak tam olarak doğru olmayabilir. ABD'nin ana hatlarıyla Ortadoğu'daki politikaları tam olarak bu sebeplerden dolayı başarısız kalmış, bu ileriki süreci de yoğun olarak etkilemiş, bölge ülkeleri ABD'nin emperyalist yapısından çekince göstermişlerdir. Fakat Soğuk Savaş atmosferinin getirdiği bir özelliğin yanında aynı zamanda da İsrail'in varlığı Ortadoğu'da bir bölünme yaratmış ve bu bölünme ortamı kaosu beraberinde getirmiştir.

Kaynakça

- Altan, M. (1986). *Süperler ve Türkiye*. İstanbul: AFA Yayınları.
- Ataç, K. K. (2016). 70. Yılında Truman Doktrini: Türkiye ve Soğuk Savaş. *Ortadoğu Etütleri*(1).
- Aydın, M. (2018). İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası* (Cilt 1, s. 399). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, M. K. (2020, Aralık). Türkiye ve Bağdat Paktı. *International Journal of Social Science Research*, 9(2).
- Ayşegül Kars Kaynar, İ. S. (2018). ABD-Türkiye İlişkilerinin Gelişiminde "Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması". *Current Debates International Relations & Law*.
- Cıla, M. S. (2014). II.Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri (1945-1955). *Yüksek Lisans Tezi*. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Bölümü.
- Divine, R. A. (1981). *Eisenhower and the Cold War*. Oxford: Oxford University Pres.
- Eisenhower, D. D. (1965). *The White House Years A Personal Account 1956-1961 Waging Peace*. New York: Doubleday Company.
- Göktepe, C., & Seydi, S. (2015). Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası. *Bilig*(72).
- Güzel, M. V. (2021, Kasım). Eisenhower Doktrininin Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Etkileri. *Atatürk Yolu Dergisi*(69).
- Hale, W. (2021). *1774'ten Günümüze Türk Dış Politikası*. Ankara: Serbest Akademi.
- Hook, S. W., & Spanier, J. (2014). *Amerikan Dış Politikası*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Hurewitz, J. (1969). *Middle East Politics: The Military Dimension*. New York: Frederick A. Praeger.

- Koç, E. (2016). ABD Dış Politika Doktrinlerinin Ortadoğu'ya Yansıması. R. Pehlivanlı, & S. Demirkılınç (Dü) içinde, *2.Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi* (s. 24-34). Adıyaman: İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği Yayınları.
- Macmahon, R. J. (2013). *Soğuk Savaş*. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Mcghee, G. (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*. (B. Çorakçı, Çev.) İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Özdemir, S. (2022, Haziran). Eisenhower Doktrini Çerçevesinde Bölgesel Krizler: Suriye-IrakÜrdün-Lübnan. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 10(31).
- Sander, O. (1979). *Türk-Amerikan İlişkileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sander, O. (2023). *Siyasi Tarih 1918-1994*. İstanbul: İmge Kitapevi Yayıncılık.
- Sıvış, E. (2019). Türk-Amerikan Müttefikliğinde "Peşrev" Dönemi: Ödünç Verme ve Kiralama Poragramında Türkiye. *Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*.
- Soysal, İ. (1991, Nisan). 1955 Bağdat Paktı. *Belleten Türk Tarih Kurumu*, 55(212).
- Truman Doctrine (1947)*. (2022, Şubat 8). National Archive: <https://www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine> adresinden alındı
- Yeşilbursa, B. K. (2017). *Ortadoğu'da Emperyalizm İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1945-1960)*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Yılmaz, H. (2017, Ocak). Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2).

